

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 2-son

Volume 4, Issue 2, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 2-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d, prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., (DSc), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

+99899 881-86-98

ilmiymaktab@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

www.laboreconomics.uz

MUNDARIJA (CONTENTS)

MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI

A.B.Xayitov	Aholining oʻzini oʻzi ish bilan band qilishi: tahlil va natijalar	5-12
N.R.Saidov	Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish oʻrinlarini tashkil etishning istiqbolli yoʻnalishlari	13-19
Sh.R.Fayziyeva	Влияние государственно-частного партнёрства на занятость: экономический анализ	20-25
B.Z.Ganiyev B.Sh.Raxmonov	Labor productivity in Uzbekistan: challenges and opportunities	26-32
G.T.Umarova	Mintaqa aholisi ish bilan bandligi: turlari va takibi, taʼsir etuvchi omillar tahlili	33-40

DEMOGRAFIYA

N.B.Tula	Анализ взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов в условиях урбанизации	41-52
----------	--	-------

INSON KAPITALI

I.A.Bakiyeva	Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarining taʼlim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash tajribalari	53-65
K.A.Abdukadirova	Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim xizmatlari bozorida raqobatni rivojlanishi xususiyatlari	66-73
F.A.Doniyorova	Человеческий капитал как стратегический ресурс устойчивого развития: опыт Узбекистана	74-85
F.M.Talipov	Самостоятельная работа студентов по физике и формирование человеческого капитала	86-91

INSON TARAQQIYOTI

D.I.Iskandarova	Aholi turmush darajasi va farovonligini oʻrganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari	92-100
-----------------	--	--------

MIGRATSIYA

Z.T.Jumanova	Turistlar statistik hisobini olib borish boʻyicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	101-109
--------------	---	---------

INSON RESURSLARINI BOSHQARISH

S.I.Mamurov I.E.Saparova	<i>HRM va raqamlashtirish: zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar</i>	110-121
Z.B.Ro'zibayeva	<i>Turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining roli: nazariya va amaliyot uyg'unligi</i>	122-128

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

X.O.Botirova	<i>Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari</i>	129-140
F.A.Ibragimova U.J.Djurayev M.D.Raxmatova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida menejment va marketing strategiyalarining o'rni</i>	141-149
D.I.Otaboyeva	<i>O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanish holati va maqsadli ko'rsatkichlari tahlili</i>	150-156

GENDER TENGLIGI

B.Z.Ganiyev O.U.Dilmurotova	<i>Women in the workforce: unlocking Uzbekistan's productivity potential</i>	157-165
--	--	---------

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

AHOLI TURMUSH DARAJASI VA FAROVONLIGINI O'RGANISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY YONDASHUVLARI

Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

TDIU, Mehnat iqtisodiyoti kafedrası
tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholi turmush darajasi va farovonligini o'lchashda qo'llaniladigan asosiy ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar tahlil qilingan. Turmush darajasining aniqlanishida inson kapitali, daromadlar, ta'lim va salomatlik kabi ko'rsatkichlarning o'rni yoritilgan. Inson kapitali rivoji davlatlarning iqtisodiy taraqqiyotiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ochib berilgan. Shuningdek, farovonlikni o'lchash indikatorlari, jumladan, Inson taraqqiyoti indeksi, Jini koeffitsienti va Inson kapitali indeksleri asosida O'zbekiston Respublikasi misolida tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: turmush darajasi, farovonlik, inson kapitali, daromad tengsizligi, Gini indeksi, inson taraqqiyoti indeksi, iqtisodiy o'sish, ta'lim, salomatlik, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ УРОВНЯ ЖИЗНИ И БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Искандарова Дилафруз Икром кизи

ТГЭУ, докторант кафедры Экономики труда

Аннотация. В данной статье анализируются основные социально-экономические подходы, используемые для измерения уровня жизни и благополучия населения. Освещена роль таких показателей, как человеческий капитал, доход, образование и здоровье в определении уровня жизни. Раскрыто, как развитие человеческого капитала влияет на экономическое развитие стран. Также на примере Республики Узбекистан представлены анализы на основе показателей измерения благополучия, включая индекс человеческого развития, коэффициент Джини и индексы человеческого капитала.

Ключевые слова: уровень жизни, благополучие, человеческий капитал, неравенство доходов, индекс Джини, индекс человеческого развития, экономический рост, образование, здоровье, социально-экономический анализ.

SOCIO-ECONOMIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE STANDARD OF LIVING AND WELFARE OF THE POPULATION

Iskandarova Dilafruz Ikrom kizi

TSUE, PhD student, Department of Labor Economics

Abstract. This article analyzes the main socio-economic approaches used to measure the standard of living and well-being of the population. The role of indicators such as human capital, income, education and health in determining the standard of living is highlighted. It reveals how the development of human capital affects the economic

development of countries. Also, analyses are presented on the example of the Republic of Uzbekistan based on indicators for measuring well-being, including the Human Development Index, Gini coefficient and Human Capital Indexes.

Keywords: standard of living, well-being, human capital, income inequality, Gini index, human development index, economic growth, education, health, socio-economic analysis.

Kirish

Aholi turmush darajasini o'rganish hozirgi kunda dunyo mamlakatlari reytingini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. 1960-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ishchi guruhi tomonidan global miqyosda turmush darajasini o'lchash va baholash tamoyillariga oid dastlabki hisobot tayyorlangan bo'lib, bu sohaga oid ilk tizimli yondashuv bo'lgan. Bu tadqiqotdan oldin ham turli olimlar tomonidan aholi turmush darajasini baholashga doir ko'plab ishlanmalar amalga oshirilgan.

1978-yilda BMT tomonidan xalqaro statistik tahlil ishlab chiqilib, unda turmush darajasini baholashda 12 ta asosiy ko'rsatkich belgilab berilgan. Ularning ichida asosiylari sifatida aholining daromadlari va inson kapitali ajralib turadi. Bundan tashqari, amaliyotda jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot (YAIM), yalpi milliy mahsulot (YAMM), inson taraqqiyoti indeksi kabi ko'rsatkichlardan, shuningdek, aholi qatlamlari (kvintil, desil) bo'yicha tabaqalanish koeffitsiyentlaridan ham foydalaniladi.

Odatda, turmush darajasi aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar miqdori yoki iste'mol hajmi ortishi yoki kamayishi orqali baholanadi. Aslida esa, turmush darajasi juda keng tushuncha bo'lib, uning sifat jihatlari ham muhim ahamiyatga ega. Garchi xalqaro darajada tan olingan ko'rsatkichlar va iqtisodiy-matematik usullar mavjud bo'lsa-da, turmush darajasini to'liq va har tomonlama ifodalovchi yagona universal mezon hali ishlab chiqilmagan.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, inson va uning bilim, ko'nikma, tajriba hamda malakasi har qanday davlat iqtisodiy taraqqiyotining va jamiyat farovonligining asosiy omiliga aylangan. Inson kapitalini rivojlantirish – innovatsion iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti, investitsiyalar, zamonaviy texnologiyalar, global axborot tarmoqlari va yangi biznes modellarini shakllantirish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Insoniyat taraqqiyotida bilim katta rol o'ynadi. Ta'lim, o'rganish va o'qitish musiqa, kitoblar, filmlar, ma'ruzalar va hokazolar kabi turli xil vositalar orqali olinishi va tarqalishi mumkin. Ma'lumotli va malakali shaxslar tomonidan boshlangan biznes har doim malakasizlar boshlaganidan ko'ra samaraliroq ekanligi allaqachon isbotlangan. Demak, malakali kishining topgan daromadi malakasiz kishinikidan ko'proq bo'ladi. Xuddi shunday, mamlakat iqtisodiyotiga qo'shadigan hissa malakali odamdan malakasizlarga ko'ra ko'proqdir [1].

Inson kapitali ishchi kuchining iqtisodiy samaradorligini aniqlash usuli hisoblanadi. Bu keltirilgan g'oyaning o'zi esa inson kapitali nazariyasini

keltirib chiqardi. Inson kapitali barcha sohalarda iqtisodiy muvaffaqiyatning asosiy omili ekanligi inson kapitali nazariyasi tomonidan ta’kidlangan.

Inson kapitali tushunchasiga mohiyatan yondoshuvlar XVII asrda boshlangan bo’lsada, inson kapitali haqidagi rasmiy nazariya nisbatan yaqinda paydo bo’lgan.

Inson va uning qobiliyatlari o’z hollaricha kapitaldir degan fikrni ilgari surgan iqtisodiy maktablar XIX asr oxiri XX asr boshlarida keng tarqaldi. Ushbu maktablarning insonni kapital sifatida e’tirof etgan namoyandalari T.Shulst, G.Bekker, L.Valras, Dj.Klark, Dj.Mak–Kulloh, G.Makleod, I.Fisherlar hisoblanadilar. L.Valras: «Inson – tabiiy va abadiy kapitaldir. Tabiiy chunki u sun’iy tarzda yaratilmagan, abadiy chunki har bir avlod o’ziga o’xshaganlarni takror barpo etadi», - deya takidlagan [2].

Dunyo xalqlari iqtisodiyotiga nazar soladigan bolsak, XX asr boshigacha ishlab chiqarish vositalari, moddiy resurslar va hokazolar ishlab chiqarish jarayonida asosiy jismoniy kapital sifatida rol o’ynaganligini ko’rish mumkin. Sababi bu davrda tabiiy kuchga ega bo’lgan ishchi kuchi texnologiyaga qo’shimcha resurslardan biri sifatida foydalanish uchun kifoya qilar edi. Bu davrda xodimlarni bir-biri bilan almashtirish ularni o’qitish va rivojlantirishdan ko’ra oson edi.

Tarixiy manbalarda keltirilishicha “inson kapitali” tushunchasi insonning mehnat quvvati, insonning daromad olish salohiyati, hattoki ishlab chiqarishdan iste’moli ayirmasi sifatida ifodalangan. “Bugun bu haqda biroz boshqacha fikrdamiz. Inson kapitali - bu shaxsning qiymat qo’shadigan bilimlari, ko’nikmalari, aktivlari va tajribasidir. Bu har bir xodimning bir xil qiymatga ega emasligini tushuntiradi; bu ularning bilimlari, ko’nikmalari va aktivlariga bog’liq”[3].

Aholi farovonligi deganda mamlakat fuqarolarining turmush sharoitlari yaxshilanishi bilan kechadigan jarayonni tushunish mumkin. Aholi farovonligi nafaqat iqtisodiy o’sishni anglatadi balki bu “odamlarning imkoniyatlarini kengaytirish jarayoni” bo’lib bu imkoniyatlar: uzoq va sog’lom hayot kechirish, bilim olish, munosib turmush darajasidan bahramand bo’lish kabilardir. Shu sababdan, insonlarga vosita sifatida emas, balki mamlakat ijimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga erishishning tub maqsadi sifatida qarash o’rinlidir. Shuning uchun ham aholi turmush farovonligi konsepsiyasi “mamlakatning haqiqiy boyligi – bu uning odamlaridir”, degan g’oyani ilgari suradi.

Mahalliy olimlardan Q.X.Abduraxmanov, N.Q.Zokirova [4], X.Abduramanov, N.Arabov, M.Xolmuxamedov [5], A.B.Irmatova [6], S.P.Qurbonovlarning [7] tadqiqotlarida aholi turmush farovonligini ta’minlashning asosiy omili inson kapitalini rivojlantirish ekanligi keltirib o’tilgan.

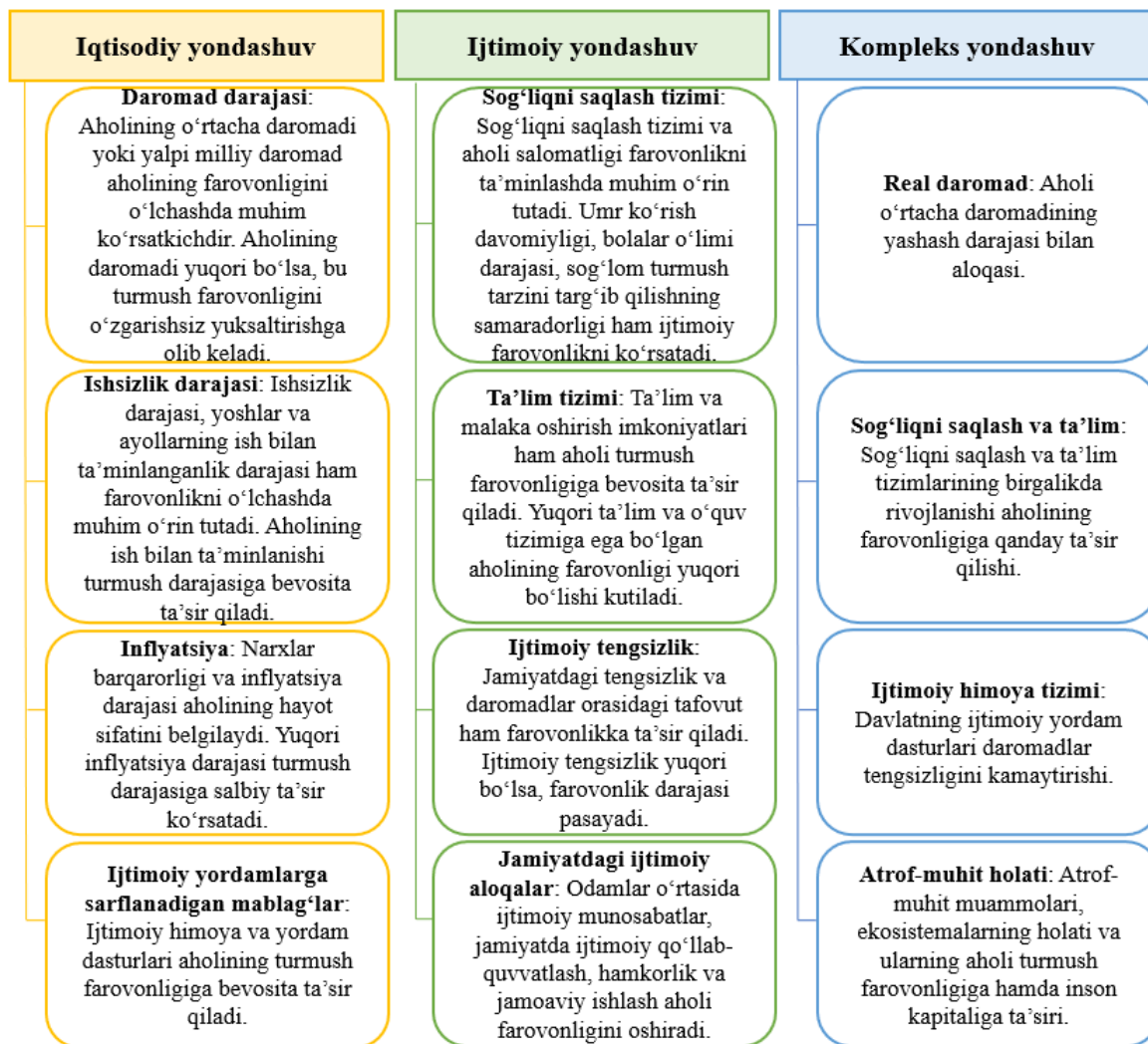
Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot ishida induksiya va deduksiya, tizimli tahlil, mantiqiy va taqqoslama tahlil, guruhlash, mantiqiy fikrlash, kompleks baholash, statistik

qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari asosida shakllantirildi.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda har qanday mamlakat boyligi uning tabiiy resurslari bilan emas, balki shu mamlakatda yashovchi millat ya’ni insonlari bilan belgilanmoqda. Ya’ni qaysi mamlakat o‘z fuqarolariga keng qamrovli imkoniyatlar yaratib bergan bo‘lsa, o‘sha davlatda inson resurslarining har jihatdan rivojlanishi hisobiga farovonlik hukm suradi.

1-rasm. Aholi turmush farovonligining ijtimoiy-iqtisodiy o‘lchov ko‘rsatkichlari²⁶

Aholi turmush farovonligini o‘rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari aholi turmush tarzini, yashash darajasini va umumiy farovonlikni o‘lchash va tahlil qilishning turli uslublarini o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil turmush farovonligini o‘lchashda turli sohalarni

²⁶ Muallif tomonidan tuzildi

(sog'liqni saqlash, ta'lim, mehnat bozori, ijtimoiy himoya va boshqalar) o'rganadi.

Insonlar o'zi yashayotgan davlatning eng qimmatli resursi bo'lib hisoblanadilar. Shu sababli har qanday hududning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanishi o'sha jamiyatda yashayotgan har bir a'zoning ehtiyojlarini to'laqonli qondirish darajasi bilan bog'liq bo'lgan omillar asosida aniqlanadi. Bu esa inson qobiliyatlarining rivojlanish darajasida o'z aksini topadi. Inson ishlab chiqaruvchi kuchlari jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotga ega hozirgi bosqichida inson kapitali shaklida amalga oshiriladi.

Aholi turmush farovonligini o'rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari jamiyatning umumiy rivojlanish darajasini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuvlar aholi farovonligiga ta'sir qiladigan turli omillarni birlashtirib, yanada to'liq va aniq tahlil qilish imkonini beradi. Farovonlikni o'lchashning asosiy indikatori mavjud (1-jadval).

1-jadval

Aholi turmush farovonligini o'chashning asosiy indikatori²⁷

Inson taraqqiyoti indeksi (ITI)	Inson kapitali indeksi (IKI)	Jini koeffitsienti
Aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi; Ta'lim yillari soni, Aholining o'rtacha daromadi	Omon qolish (5 yoshdan oshgan bolalar ulushi); Ta'lim darajasi (ta'lim bahosi va kutilayotgan ta'lim yillari orqali); Salomatlik (Voyaga etganlarning omon qolish darajasi (60 yoshgacha omon qolgan 15 yoshli bolalar ulushi) va bolalarda sog'lom o'sish (5 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanish sur'atlari orqali)	Daromadlar yoki ta'lim tengsizligi darajasini o'lchovchi ko'rsatkich. Agar Jini koeffitsienti 0 ga teng bo'lsa, bu jamiyatda daromad yoki ta'lim teng taqsimlanganini bildiradi, agar 1 ga teng bo'lsa, jamiyatda tengsizlik mavjud. Yuqori Jini koeffitsienti ta'lim va daromadlarni taqsimlashda katta farqlarni ko'rsatadi va bu turmush farovonligini pasaytiradi.

Insonlarning turmush darajasi va hayot sifatini aniqlash juda murakkab, buni odatda aholi daromadlari ya'ni pul bilan ta'minlanganlik jihatidan ifodalashadi. Ammo, buni amalga oshirish uchun insonlarning hayot sifatiga ta'sir etuvchi bir qator ko'rsatkichlarni inobatga olish lozim. Birlashgan Millatlar Tashkilotining taraqqiyot dasturi (BMTTD) hamda Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan inson taraqqiyoti indeksi (ITI) va inson kapitali indeksi (IKI) insonlarning turmush darajasini ifodalab, mamlakat rivojlangan, rivojlanib borayotgan yoki kam rivojlanganligi, umr ko'rish davomiyligi, ta'lim, savodxonlik, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ya'ni daromadlar kabi omillarga asoslangan. Ushbu indekslar inson rivojlanishidagi haqiqiy taraqqiyotni o'lchash usuli sifatida ishlatiladi.

²⁷ Muallif ishlanmasi

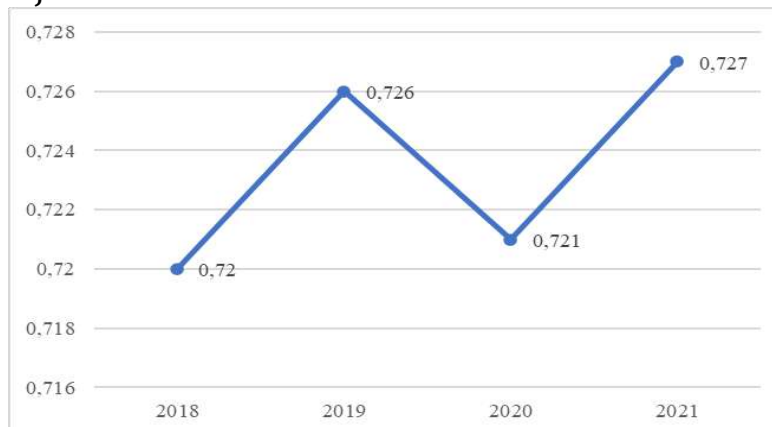
O'zbekistonda inson taraqqiyoti ko'rsatkichlari [8]

Yillar	Umr ko'rish davomiyligi (yillar)	Kutilayotgan ta'lim yillari	Aholi jon boshiga YaHD (ming so'm)	Inson taraqqiyoti indeksi
2010	73	11,6	2763,7	0.675
2012	73,1	11,7	4285,2	0.688
2014	73,4	12,5	6074,2	0.698
2016	73,8	12,6	8020,1	0.709
2018	74,6	13,4	14372,2	0.719
2020	73,4	13,4	19515	0.716
2022	74,3	14,5	27927,8	0.727
2024	75,1	14,5	39131,4	0,740

Muhim iqtisodiy kategoriya sifatida “inson kapitali” tushunchasi uzoq vaqt davomida shakllangan. Dastlab, ta'limga sarflanadigan investitsiyalar qimmat, asossiz, deb qaralgan. Sababi inson kapitalini rivojlantirish uchun sarf qilingan investitsiyalar qisqa muddatda daromad keltirmaydi. Inson potensialini yanada oshirish uchun sarflanayotgan mablag` hissasini oshirish xo'jalik yurituvchi subyektning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda mehnat jarayonlari uchun inson kapitalining o'sishiga bo'ladigan ehtiyojni asoslash uchun imkoniyat yaratib berdi.

Inson kapitaliga samarali investitsiyalar uzoq muddatli istiqbolda katta iqtisodiy foyda keltiradigan rivojlanishning markaziy o'rinni egallaydi. Biroq, bu investitsiyalarning foydalari ko'pincha amalga oshishi uchun vaqt talab etadi va har doim ham sarmoyachilarga unchalik ko'rinmaydi. Bu investorlarning inson kapitalini shakllantirishni qo'llab-quvvatlash dasturlariga yetarlicha ustuvor ahamiyat bermasligining sabablaridan biri.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, inson kapitaliga eng ko'p sarmoya kiritayotgan va inson kapitali indeksi reytingida yuqori o'rinlarni egallagan mamlakatlarda yalpi daromad va aholi daromadlari juda yuqori. Inson kapitali indeksi (IKI) – Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan va mamlakatlarning inson kapitali darajasini o'lchashda ishlatiladi.

2-rasm. O'zbekistonda inson kapitali indeksi ko'rsatkichlari [9]

Inson kapitalini rivojlantirish - bu insonda shakllangan bilimlar va uning samarali mehnat qilish qobiliyati, ulardan samarali foydalanish aholi turmush darajasini sezilarli darajada yaxshilash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish imkoniyatidan foydalanish imkonini beradi.

IKI yuqori bo'lgan mamlakatlar aholisi yuqori malakali va salomatligi yaxshi bo'lgan ishchi kuchiga ega bo'lib, bu ularning ishlab chiqarish samaradorligini va iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi.

Inson kapitali o'zining sifatini oshirgan jamiyatda yashash sifati darajasi ko'tariladi. Ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlari yaxshilanishi orqali, inson kapitalining oshishi, iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Bu esa turmush farovonligini yaxshilashga olib keladi. Yaxshi ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlariga ega bo'lgan, inson kapitali yuqori bo'lgan jamiyatlarda, albatta, aholi turmush darajasi yuqori bo'ladi.

Dunyo mamlakatlarida aholi turmush darajasi va farovonligi turli atamalar hamda tushunchalar bilan ifodalanadi. Umuman olganda, turmush darajasini o'rganishda aholi qatlamlari manfaatlarini muvofiqlashtirish, ular o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatish, daromadlar bo'yicha keskin tafovutlarni va kambag'allikni kamaytirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Daromadlar asosida aholi ijtimoiy guruhlariga ajralishi bozor iqtisodiyoti uchun xos bo'lgan holat sanaladi. Bu esa ijtimoiy-demografik qatlamlar o'rtasida daromadlarning notekis taqsimlanishini ko'rsatadi. Mamlakat ichida daromadlar tengsizligini o'rganish orqali aholi turmush darajasi haqida muayyan xulosalar chiqarish mumkin. Chunki aholining turmush darajasiga qarab to'rtta toifa – farovonlik, o'rtacha daraja, kambag'allik va qashshoqlik shakllanadi. Ulardan qaysi birida aholining ulushi ko'p bo'lsa, bu mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiradi.

3-jadval

O'zbekistonda daromadlar tengsizli koeffitsienti [10]

Yillar	Jini indeks
2010	0,295
2011	0,289
2012	0,289
2013	0,288
2014	0,28
2015	0,274
2016	0,264
2017	0,262
2018	0,262
2019	0,262
2020	0,276
2021	0,273
2022	0,283
2023	0,288
2024	0,286

Jini koeffitsienti tengsizlikni o'lchashda eng ko'p foydalaniladigan ko'rsatkichlardan biridir. Ushbu ko'rsatkich italiyalik statistik olim Korrado Jini tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uning nomi bilan atalgan. Asosan daromadlar notekisligini baholashda qo'llaniladi, biroq uni ta'limdagi tengsizlik kabi boshqa sohalarda ham qo'llash mumkin.

Jini indeksi 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda o'lchanadi. 0 ko'rsatkich jamiyatda mukammal tenglik borligini bildiradi, ya'ni barcha shaxslar bir xil daromadga ega. 1 esa mutlaq tengsizlikni bildiradi, ya'ni faqat bitta odam butun daromadga ega bo'ladi, qolganlar esa hech narsaga ega emas.

Aholi farovonligini o'rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlarning ahamiyatli jihatlari quyidagilardan iborat:

- Ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar turmush farovonligini o'lchashda faqat iqtisodiy yoki ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan cheklanmaydi, balki turli omillarni birlashtirgan holda kengroq va chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, iqtisodiy o'sish, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy tengsizlik va mehnat bozori sharoitlari birgalikda o'rganiladi;

- Aholi farovonligini o'lchashda iqtisodiy darajalar, daromadlar va ijtimoiy omillar, jumladan, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi, ish bilan ta'minlanish darajasi, ijtimoiy himoya va boshqalar muhim hisoblanadi. Bu metod aholi turmush darajasini yanada to'liqroq baholash imkonini beradi;

- Yondashuvlar nafaqat qisqa muddatli, balki uzoq muddatli farovonlikni ham baholash imkoniyatini yaratadi. Masalan, ijtimoiy xizmatlar, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining rivojlanishi nafaqat hozirgi davrdagi farovonlikni, balki kelajakdagi hayot sifatini ham ko'rsatadi;

- Bu yondashuvlar faqat iqtisodiy farovonlikni emas, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik farovonlikni ham hisobga oladi. Shu bilan birga, umumiy yashash sifati va turmush tarzini yaxshilashda turli faktorlar o'rtasida muvozanatni saqlashni maqsad qiladi.

Aholi farovonligini ijtimoiy-iqtisodiy o'rganishda yuzaga keladigan kamchiliklar:

- Ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar ko'plab o'lchovlarni o'z ichiga oladi, bu esa ba'zan ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishda murakkabliklarga olib keladi;

- Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar to'g'risidagi ma'lumotlarning to'liq va aniq bo'lmasligi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, tahlilni murakkablashtiradi. Ba'zan ma'lumotlar o'rtacha yoki o'lchov ko'rsatkichiga ega bo'lmasligi mumkin, bu esa ishonchli xulosalar chiqarishga to'sqinlik qiladi;

- Har bir mintaqada yoki jamiyatda farovonlikni o'lchashda madaniy, tarixiy va iqtisodiy farqlar mavjud bo'lishi mumkin. Bunda turmush farovonligining o'lchovlarining universal qo'llanilishi ma'lum bir cheklovlarga sabab bo'ladi. Shuning uchun, ba'zi indikatorlar yoki ko'rsatkichlar bir mamlakatda samarali ishlashiga qaramay, boshqasida ishlamasligi mumkin;

- Ba'zida farovonlikni o'lchashda siyosiy va ijtimoiy kontekstning

ahamiyatini to'liq hisobga olish qiyin. Aholi turmush farovonligi ko'p hollarda siyosiy qarorlar, hukumatning ijtimoiy va iqtisodiy siyosatiga bog'liq bo'ladi.

Xulosa

Aholi turmush farovonligini o'rganish bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonni tahlil qilishda nafaqat daromadlar, balki inson kapitali, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat bozori, va ijtimoiy tengsizlik kabi ko'plab omillar hisobga olinishi lozim. O'zbekiston tajribasida ko'rinib turibdiki, inson kapitaliga sarmoya kiritish turmush darajasini oshirishga va iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiladi. Shu bilan birga, daromadlar tengsizligi, statistik ma'lumotlarning to'liqligi va regional farqlar farovonlikni baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Farovonlikni o'lchovchi indekslar orqali aholi hayot sifati yaxshilanishi va iqtisodiy o'sish barqarorligiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sources and Problems of Human Capital Formation. URL: <https://byjus.com/>
2. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии. — М.: Изограф, 2000. — 448 с. (Éléments d'économie politique pure, 1874)
3. Human Capital Theory: Characteristics & Investment. URL: <https://study.com/academy/lesson/human-capital-theory-characteristics-investment.html>
4. Abdurahmonov K.X., Zokirova N.K. Sun'iy intellekt davrida mehnat iqtisodiyoti. Darslik. -T.: “ILM-MA'RIFAT” mashriyoti, 2025. 356 bet.
5. Abduramanov, X., Arabov, N., & Xolmuxamedov, M. (2021). Aholi daromadlari va turmush sifati. Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim nashriyoti.
6. A.B.Irmatova. Aholi kambag'alligining konseptual yondashuvlari. Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali, 2024-yil 2-son. <https://laboreconomics.uz/article/196>
7. S.P.Qurbonov. Aholining unumli va mahsuldor bandligini oshirish asosida kambag'allikni qisqartirish. Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent, 2022.
8. Human development reports, 2023. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
9. www.worldbank.org va www.siat.stat.uz sayti ma'lumotlari
10. <https://ourworldindata.org/what-is-the-gini-coefficient> sayti ma'lumotlari

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz